

## Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het nadrukken van den inhoud van dit blad is verboden overeenkomstig de Wet op het Auteursrecht.

Zondag 30 Januari 1916. N<sup>o</sup>. 1984.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden.  
Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen en Advertenties aan de ADMINISTRATIE. Bureau: Warmoesstraat 99, te Amsterdam.  
Insendingen, die later dan Donderdag 's namiddags te 12 uur worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Abonnementsprijs: franco aan huis, per drie maanden f 1.20, voor België per jaar f 5.30 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers f —.10. Abonnementen worden aangenomen door het Bureau te Amsterdam, Boekhandelaar, Postdirectieuren enz.  
Advertentie: van 1 tot 6 regels f 1.20, voor elken regel meer f —.20. Aanvragen en vermelding van lievelingen f —.12 per regel.

### Van de Voleinding.

CXCV.

ZESDE REKES.

XVIII.

O gij die Jacobs huis geheeten zijt, is dan de Geest des HEEREN verkort? Zijn dat uwe werken? Doen mijnne woorden geen goed bij dien die recht wandelt? Micha 2 : 7.

Wat we aan 't slot van ons vorig opstel opmerkten over het plotseling overgaan van de profetie der bedreiging in de profetie der heilsaankondiging, doet zich herhaaldelijk in de Vergezigten voor, en met name vallen Hosea en Micha hierin saam. Bij Micha spreekt dit sterk in het 2e kapittel. In vs. 10 heette het: »Dit land zal de rust niet zijn. Omdat het verontreinigd is, zal het u verderven met een geweldige verderving», en dan volgt hierop zonder overgang of tusschenschakel aanstonds in het 12 vs.: »Voorzeker zal Ik u, o Jacob, gansch verzamelen. Voorzeker zal Ik Israels overblijfsel vergaderen, en hun Koning zal voor hun aangezicht henengaan en de Heere is hun spijze». En evenzo vindt ge dezen overgang in hoofdstuk 3—4, waarop we reeds wezen. Eenzijds in III : 12: »Sion zal als een akker geploegd worden en Jeruzalem als steenhoopen», en vlak daarna in IV : 1: »Maar in het laatste der dagen zal het geschieden, dat de berg des Heeren zal vastgesteld worden». Het is niet eerst een breed betoog over de zonde van het volk, en dan een doorgaande bedreiging en aankondiging van het oordeel, om ten slotte »een deur der hoop» voor de laatste dagen te openen, neen, het golf telkens op en neder. Telkens eerst de afval, daarna het oordeel Gods over dien afval, en dan gedurig de profetie van het komend heil. Iets waarop te letten is, omdat hierin zoo sterk de inspiratie spreekt. Wat ons in de geschriften der profeten voor wordt gelegd, is niet een opstel, gelijk een onzer het in zoo ernstig oogenblik ten gehore zou brengen. Hetgeen ge leest, is niet het natuurlijk product van 's menschen indaken en nadenken. Waar de ontdekking van den afval, het oordeel daarover, en de profetie van eeuwig heil, zoo rusteloos als als een heilige stroom op en neder golven, voelt ge telkens weder, hoe een stormwind van boven den stroom voortstuwt, en juist die voortstuwendende wind is de inspiratie van boven. Vooral spreekt dit sterk, zoo ge niet meer met een man van 't land, als in Amos, te doen hebt, maar de profetie beluistert van de lippen van een hoog ontwikkeld man, zooals ge dit zelf ervaart onder de prediking van een Jesaja; en met dezen hoogstaanden profet n is het, dat ge ook Micha, al sluit hij zich in kleiner afmetingen op, 't best vergelijkten kunt. Jesaja en Micha zijn twee verwante geesten, die bovendien beiden in Jeruzalem lange jaren samen hebben geleefd, en hun beider profetie onder Hiskia deden samen vloeien. Het hooge toch van hun sociale positie blijkt niet alleen uit hun rijke beeldspraak, kracht van stijl en hoogen ernst, maar veel meer nog uit hun dege kennis van den socialen, politieken en internationalen toestand, zoo van hun eigen land als van het koninkrijk Samaria, en niet minder van de publieke verhoudingen in Egypte, Assyrie en Babylon. Profeten als Jesaja en Micha waren tegelijk getuigen op godsdienstig en zedelijk gebied, voorgangers in zake de sociale verhoudingen, en meesters op internationaal gebied.

Nog een tweede opmerking zij hieraan vastgeknoot, rakende de cultuur in die dagen. Onbekendheid met de historische toestanden heeft er eeuw na eeuw toe geleid, om bij het denken aan de oudste patriarchen, zich het saamleven in die dagen voor te stellen als schier enkel een gewoon dorpsleven van wie den akker ploegden of als herders hun kudden leidden. Dat er omstreeks 2100 v. Chr., toen Abraham uit Ur der Chaldeënen uittoog, in het Oosten reeds een hoogontwikkelde toestand van beschaving en Cultuur bereikt was, klonk ons als een ongerijmd verzinzel in de ooren. Sinds echter zijn de rijke vondsten, die soms, tot in het kleine toe, helderder licht op de toenmalige verhoudingen werpen, op zoo ongelooftwijze vermeerderd, dat we tot een geheel tegenovergestelde slotsom gekomen zijn, en nu niet meer gissen, maar zekerlijk weten, dat reeds eer Abraham uit Ur wegtog, in Babylon en in Assyrie, en niet minder in Egypte, zich een cultuur ontwikkeld had, waarvan men zich onwillkeurig afvraagt, of ze de onze niet evenaarde, ja, ten deele te boven ging. Technisch, dit behoeft ternauwernood opgemerkt,

deden we sinds reuzenschreden verder. De groote ontdekkingen die onze macht over de natuur hebben uitgebreid, toefden destijds nog, ook al kan niet ontkend, dat van achteren nu en dan blijkt, hoe er ook reeds in oude tijden soms een rijke kennis geweest is, die sinds te loor ging. Vooral wat Egypte en China betreft, rijst vaak zulk vermoeden. Doch al wordt zonder voorbehoud toegegeven, dat er technisch tusschen toen en nu een breede kloof gaapt, ontkend kan toch niet, dat hetgeen men in Egypte opdoelt in het verre Oosten aan het licht bracht, elke voorstelling te niet doet, alsof het sociale menschenleven in die vroegere eeuwen nog uiterst gebrekkig, half barbaarsch en bijna nog primitief was. Van vlak het tegendeel begint men dan ook steeds meer overtuigd te worden, en de geheele voorstelling alsof eerst in onze dagen de zoo rijke Cultuur is opgekomen, en alsof, hoe verder men in de historie terug gaat, het leven al armer blijkt geweest te zijn, zoodat het in de dagen der patriarchen en der profeten nog geheel in landelijke eenvoud verscholen lag, blijkt steeds meer volstrekt onhoudbaar te zijn. Wie te Cairo in het overrijke Museum de aloude Sarcophagen, met al wat uit het oude Egyptische leven weer, aan 't licht kwam, tot in bijzonderheden bewonderen kon, en dan hoort, hoe dit alles reeds voor duizenden van jaren in het oude land aan den Nijl door menschenlijke kunst getoet was, voelt terstond, hoe dit neerzien van uit het standpunt onzer beschaving op die oudere cultuur, niets dan dwaze zelfverbeelding verraadt.

Zoo ge de Nomadische stammen, de Neger-rassen en de Zuidzee-eilanden uitzondert, heeft zich van ouds in Europa, in Azië, ten deele in Afrika, en zelfs in het aloude Amerika op zeer onderscheiden, en veel onafhankelijke wijze, een eigenaardige samenleving gevormd en steeds verder ontwikkeld, die geleid heeft tot het opkomen van een eigen Cultuur. Zoo was het in China en Japan, zoo was het in Voor-Indië en Perzië, zoo was het in Assyrie en Babylon, en ten deele zelfs op Java en Bali. Zelfs nu nog winnen de Javanen het vaak van de Nederlanders in fijnheid van vorm en keurigheid van versiering. Niet anders is het in Egypte, straks in Tyrus gezien, en wat ons uit Mexico en Chili, uit Peru en van de Amerikaanse eilanden werd uitgeleverd, wettigt alleszins het vermoeden, dat ook in het westelijk werelddeel de Cultuur eens hooger stond, dan wij vaak vermoeden. Is nu die Cultuur uit alle werelddeelen één in uitgangspunt en drijfkracht, en kan men zeggen, dat ze allerwege tot gelijk resultaat heeft geleid? Sluit de ééne Cultuur aan de andere aan, zoodat ge merkt, dat we van eeuw tot eeuw met onze menschenlijke Cultuur steeds een trap hooger klimmen? Kan alzo gezegd, dat het al te zaam ééne Cultuur vormde, waarin groei zat, zoodat we van eeuw tot eeuw, met vaste schreden, steeds verder kwamen? Zoo heeft men het zich wel vaak voorgesteld, maar steeds meer blijkt toch, dat dit een voorstelling was, die op zelf bedrog beruiste. Natuurlijk komen in alle menschenlijke Cultuur grondtrekken en leidende gedachten voor, die zeer intense verwantschap verraden. Na lang omgedoeld te hebben, zoekt men allengsyste woonplaatsen en bouwt zich een woning. Wordt de lucht koeler, dan wil men zich kleeden. Als 't donker wordt poogt men kunstlicht te verschaffen. Onze natuur blijkt nu eenmaal één, en vandaar dat er zich onder alle hemelstreken gelijksoortige behoeften van onze natuur voordoen, die om bevrediging roepen. Maar bij dit algemeene blijft de Cultuur niet staan. Achter de Cultuur die slechts den vorm van het leven geeft, dringt en perst een actief iets in den menschengest. Die zich opdringende geest begint al meer den vorm van het leven te beheerschen, en naar dan de streek van 't land of de aandrif van den geest is, nemen de levensvormen een eigen karakter aan. Dit eigenaardige drukt dan allengs op alles zijn eigen stempel. En op die wijs kan het niet anders, of elke geestesdrang die uit de nationaliteit opkomt, schept zich een eigen Cultuur, die zich dan alzo als een saamhangende eenheid ontwikkelt. Religie, zedelijkheid, rechtsbesef, mystiek, schoonheidsvorm, verhouding tot de natuur, en zooveel meer, het begint zich al in onderling samenhang te vertoonen, en het is aldus dat van lieverlede een geheel eigen Cultuur zich aandient, die volstrekt niet aan een lagerstaande Cultuur ontleend is, maar geheel zelfstandig opkwam, en vandaar straks tot stilstand komt of ook uitgeroeid wordt en te niet gaat. Zeldzaam hoog stond eens de Griekse en de Romeinse cultuur, maar ten slotte bezweken ze beiden aan eigen krankheid, en wat sinds in Europa opkwam,

sproot op zijn beurt op uit eigen wortel. Napoleon wilde naar het oud-Romeinse Keizerrijk terug, met zijn consuls en adelaars, maar Waterloo toonde de ijdelheid van al zulk pogen. Altoos moeten we daarom op den innerlijken geestesdrang, die bij ras of volk heerscht, teruggaan. Die drang bezit altoos een eigen iets. Een vorm is nu eenmaal het menschenlijk leven van ons geslacht niet. De schepping gaf nimmer het model, maar altoos de variatie, en zoo moet 't dan ook verstaan, dat er achtereenvolgens in den loop der eeuwen heel een reeks van vormen van Cultuur is opgekomen, als een eigen plant, die uit haar wortel opsproot, groende, bloem en vrucht droeg, maar ten leste verdorde en verstierf. Komt er dan straks in een ander oord en bij geheel andere menschengroep wederom een Cultuur op, zoo ontwikkelt deze zich op haar beurt uit eigen geesteskracht, bloeit een tijd, en verduurt soms eeuwen, maar het einde bleek toch steeds, dat 't of gelijk de Cultuur van Voor-Indië of China bleef bij wat 't nu eenmaal was, en niet verder vooruitkwam, zoodat de scheppende levenskracht uitgeput bleek te zijn, of wel, gelijk in Egypte, Babylon, Amerika en Zuid-Europa, zichzelf afbrak en verdween. Hiermede nu is steeds ook in de Heilige Schrift te rekenen. De Cultuur die in de Heilige Schrift, zoo uit Egypte als uit Babylon, en straks uit Griekenland en Rome, aan het woord komt, is niet de onze, staat niet met de onze op één lijn, en is allerminst, wat men dan noemt, een eerste schrede op den Cultuurgang, waarvan wij dan almeer de eindglorie genieten zouden.

Doet het zich nu voor, dat bij twee en drie volkengroepen, die elk anderszins heilig gevestigd zijn, twee of drie onderscheiden Cultuurvormen zich uit een zeer onderscheiden geestesmotief ontwikkelen, dan ontstaat hieruit zekere concurrentie. De ééne Cultuur spant zich dan in, om ook in het naburige land tot heerschappij te geraken, en er de daar heersche Cultuur uit te verdringen. Men ziet dit met name aan Japan, waar steeds meer de thans in Europa bovendienrijvende Cultuur indrong, om meester van het terrein te worden. En evenzo nu was het in de dagen van Abraham, Mozes, Salomo en Hiskia in het Oosten. De cultuurvormen van Assyrie en Babylon bezaten wel beide zekere eigenaardigheden, zoo b. v. was de studie van den sterrenhemel in Babylon veel verder voortgeschreden, maar in hoofdzaak toch heerschte in 't bergland van Assyrie zool als in de vlakten van Euphraat en Tigris, eenzelfde soort leven. In de Perzische landen die daarachter lagen, verschildte het weer aanmerkelijk, te meer daar de Perzen geen Semieten maar Indo-Germanen waren; maar in de landstreek waarmede de beide Koninkrijken van Samaria en Jeruzalem het meest in aanraking kwamen, was het toch vrijwel eenzelfde soort van menschenlijke ontwikkeling, die op het leven een gelijksoortig stempel had gedrukt, en wel een stempel van zeer hoog streven. Gaat men na, wat de in deze landen heersche Cultuur op aesthetisch gebied gaf, zoo in de bouwkunst als in de ornamentkunst, zoo in literatuur als in rechtsontwikkeling, zoo in weelde en veraanagnaming van het sociale leven, zoo in handel als nijverheid, dan dwingt wat steeds nader gevonden wordt, steeds beluister tot de erkenning, dat de Cultuur in die streken een zeer hoog standpunt innam, en met den hoogsten vorm van Cultuur die elders of sinds dien tijd opkwam, zeer wel de vergelijking kon doormaaten. Zo moge paganismus geweest zijn, maar ze droeg geen materialistisch karakter, en althans op het gebied van den bouw zijn er stukken van kunstwerken overgebleven, die ons nog met bewondering doen vragen, hoe men destijds zonder de fysieke hulpmiddelen die ons ten dienste staan, zulke verbaasende resultaten heeft kunnen bereiken.

Met deze hoogstaande, maar in de mystiek en de weelde van den wellust sterk bevorderende Cultuur is nu het Joodsche volk van zeer nabij in aanraking gekomen, zonder dat 't gezegd kon worden een eigen Cultuur ontwikkeld te hebben. Wel drong er in Israël een zeer machtig geestelijk motief, maar die geestelijke drang schiep zich vooralsnog geen eigen hoogen levensvorm. Wat Israël in de dagen van Mozes voor zijn installatie op eigen levensterrein behoeft, heeft 't zelfs in den eeredienst ten deele aan de wijsheid der Egyptenaren ontleend. Zelfs verhaalt de historie ons, hoe onder Gods wonderge beschikking, Mozes met het oog hierop aan het hof van Pharao in Egypte was opgevoed. Ook later

wordt zelfs voor den tempelbouw op Sion de architectonische kunst van Tyrus te hulp geroepen. Alleen in den heiligen zang heeft Sion een eigen kunstzin ontwikkeld, maar voor het overige was en bleef het in Israël een eenvoudig landvolk, dat noch op aesthetisch, noch op juridisch, noch op technisch, noch op letterkundig gebied een eigen Cultuur omhoog hief. Van een literatuur die buiten het heilige omging, verneemt men zelfs zoo goed als niets. Hierin nu lag ongetwijfeld voor 's Heeren volk een zeer ernstig gevaar. Geheel zonder Cultuur kon ook dit volk zich niet ontwikkelen, en zoo was het bijna natuurlijk, dat het uit de wijsheid der Egyptenaren, en uit de bouwkunst van Tyrus en Sidon allerlei overnam, wat het zelf miste. Geheel te midden of te keeren was dit niet. De handelsweg liep uit Tyrus langs het meer van Galilea naar het Oosten. Aanraking was er alzo van zelf, en in het overnemen van zekere uitvindingen of levensbehoeften kon, zonder meer, geen kwaad schuilen, indien maar, en hierop kwam het aan, het geestelijke motief dat in Israël het leven moest bezielen, zuiver en krachtig genoeg bleef om niet vergiftigd te worden door het afgodische en onzedelijke bestanddeel dat steeds meer in de Oostersche Cultuur den toon aangaf. Het stond derhalve alzo: Bleef Israël trouw aan het motief van den Heiligen Geest, dat geheel zijn optreden als volk Gods beheerschte, dan had 't van de overneming van de Oostersche Cultuur niets te duchten, en kon er veeleer integendeel door verrijkt worden. Liep het daarentegen zoo, dat het giftige element dat in deze Oostersche Cultuur school, ook Israël aanstak, dan kon dit Israël niet anders dan ten doode opschrijven. En dit nu bleek dan ook ten slotte het droeve resultaat te zijn, toen Samaria voor altoos onderging, en Jeruzalem tot een puinhoop werd, waaruit althans tijdelijk het verkoren volk in ballingschap uittoog.

Zoo verklaart het zich, hoe Jesaja ten slotte zijn volgelingen en geestverwanten in engeren kring om zich vereenigde, en zich met hen van het overdrukke sociale leven in Jeruzalem afsloot. De geest van Egypte, Tyrus en Babel had nu eenmaal, 't eerst en 't sterkt in Samaria, maar straks, vooral onder Athalia, ook in Jeruzalem, overmocht. Den tempeldienst hield men nog aan, maar als vorm zonder innerlijk wezen, en voor het overige was het omgangsleven in Jeruzalem steeds meer getrouwe copie van het leven in Babel geworden. Overdagde weelde, een reeks festijnen zonder eind, een verslaaftheid aan wijn en geestrijke dranken, onreinheid en wellust, met een niets ontziende hoerierij, en voorts een geheel vervreemd geraken van den God der vaderen, om zich al meer te verlustigen in een brood-dronken genotzucht, die in de nabootsing der afgodische diensten bevrediging zocht. Niet Israël had door zijn proselytisme het Oosten geheiligd, maar het Oosten had in zijn demonische inzinking ook Samaria en Jeruzalem medegesleept. Nu was er beiderzijds een tweetal. In het Oosten ging het telkens tusschen Assyrie en Babylon op en neder, en in het Heilige land ging 't evenzo de ééne maal in Samaria en de andere maal in Jeruzalem naar omlaag. In de ééne periode was Ninivē meester van Babylon, en in de volgende periode Babel heer van Assur. En hiermede overeenstemmend stond 't nu ook in Palestina de ééne maal met Samaria als heerschappij uitoefenend op Jeruzalem, en een ander maal Jeruzalem als heerschend over Samaria. Dit nu leidde er vanzelf toe, dat Jeruzalem, om sterk tegenover Samaria te staan, de hulp uit het Oosten en uit Egypte inriep, terwijl omgekeerd Samaria om tegenover Jeruzalem meester van het terrein te blijven, naar gelijke hulp van Assur uitzag. Niet alleen dus, dat de kinderen Israels onder elkaar verdeeld geraakten, zoodat Jerobeam het tegen Rehabeam opnam, maar om sterk tegenover elkaar te staan, zochten ze beiderzijds hulp bij de machten die principieel tegen de zaak des Heeren overstonden.

Aldus verergerde de verwarring van twee kanten tegelijk. Babel werd almeer het Parijs voor Jeruzalem gelijk Ninivē voor Samaria. Op het platteland drong die giftige geest uit het Heildensche land van zelf niet zoo spoedig en niet zoo kras door, maar in de groote steden; die op politiek en internationaal gebied den toon aangaven, was er in de dagen van Jesaja en Micha, voor het gemeene leven, zoo goed als geen spoor meer van het oorspronkelijke, echt Israelitische leven te ontdekken. Het sterkt Samaria, maar toch ook Jeruzalem, was in den uitwendigen levensvorm bijna geheel gepaganiseerd.

Natuurlijk slechts ten deele in den eeredienst, maar zoo goed als door en door in het sociale leven. Een vroom Israeliet voelde zich als vreemdeling in de heilige stad, zoo dikwijls hij tot een der heilige feesten opging, maar de gewone Jeruzalemsche grootburger vond zich thuis in Babylon. Sociaal was er tusschen het Oosten om Babylon en de westerstranden aan de Middellandsche zee bijna geen verschil. In drielei soort kon men te Jeruzalem de inwoners onderscheiden. Nog altoos bleef er een groep die de oude heilige tradities voortzette, vooral onder »de kleine luyden». Dan was er een tweede groep, die geheel door den geest van Babylon vergiftigd was en in de heilige stad het zondeleven van Babylon publiek aandorst, de afgoderij ingesloten. En tusschen deze beide uitersten in stond dan de halfslachtige massa, die nog wel voelde hoe de oude tradities haar aan het heilige op Sion bond, en formeel dan ook nog aan den eeredienst deelnam, maar voor het overige zich als een groep gewone wereldburgers gedroeg, zoo in sociaal als in politiek opzicht. Was nu de Vorstelijke macht te Jeruzalem in handen van een Athalia, dan week die middengroep steeds verder af en verloor zich bijna geheel in een paganismus leven. Trad daarentegen een Joas of Hiskia op, dan voegde deze massa zich weer eenigermate, en scheen 't een oogenblik of de volkskrankheid genazing had gevonden. Dit duurde dan tot er een Manasse kwam, en nauwelijks had deze den geheel anderen toon weer ingezet, of die breede middengroep gleed weer mee af. Nu wist een Micha, zool als zijn tijdgenoot Jesaja, dat aan die geheel gepaganiseerde en gedemoraliseerde groep niet meer te beteren viel, en beide profeten trokken zich daarom terug op de kleine vrome groep, die nog aanwijsbaar was. En inmiddels was al hun streven om uit de middengroep, die altoos aarzelde, en de eene maal door Hiskia zich verheef, om een andermaal even gereedelijk met een Manasse weer allen hoogen zin prijs te geven, nog te behouden wat te behouden was. Vandaar de hartstocht, die ook in hun taal nog soms branden kon. Het ging om de eere van Jehovah, en om de 'behoudenis van het volk dat Israels God verkoor.

Dr A. K.

### „Bind de getuigenis toe”.

Bind het getuigenis toe. Verzegel de wet onder mijne leer-lingen. Jesaja 8 : 16.

Er kan een zoo elken geestelijken land los-lafende verwildering intreden, dat Gods volk zich ten slotte geheel van de breede achare moet afzonderen.

Zoo verging het Israël ook in Jesaja's dagen. Eerst had ook deze machtige profet nog beproefd op het volk in zijn groot geheel in te werken, en zoo 't kon, heel Jeruzalem en heel Juda nog naar den heiligen dienst van der Vaderen God terug te lokken en te leiden. Doch elk pogen, zoo van Jesaja als van de overige profeten, die in zijn dagen met hem optraden, liep steeds weer op teleurstelling uit. Meer van den Koning die heerschte, dan van den Profet die in den naam des Heeren optrad, hing de houding van 't volk af. Zet een Manasse op den troon, dan werd de afval onder het volk algemeen, en rustte de scepter in de hand van een Josia, dan vond het heilige weer bijval, maar meer dan schijnheiligheid was 't niet. 't Werd dan »gebod op gebod en regel op regel», maar de geestelijke inspiratie ontbrak steeds meer.

Meer dan iemand heeft Jesaja hierin het doodelijk gevaar voor Israels toekomst gezien. Hij zag voor oogen, hoe onder de massa de geestelijke verwildering toenam, en hoe er dan nog wel steeds een kleine groep overbleef, die stand hield en voor de eere Gods optrad, maar ook hier was gestadige slinking en achteruitgang te merken.

Het oudere geslacht, dat nog met hart en ziel aan den dienst van Jehovah trouw was gebleven, stierf allengs weg, en in hun zonen, die straks hun plaats innamen, bleek dan wel nog zekere geestelijke erfenis over te zijn gebleven, maar o, in zoo verminderde mate, zoo arm aan be-zieling, en zoo klein in kracht.

Droef gevolg hiervan was dan, dat er niet van de kinderen der vromen een heilige invloed op de massa uitging, maar eer omgekeerd, dat de onheilige invloed van het wereld-sche leven de geestelijke positie van de zonen der vaderen deed omgaan, zoodat wereldgeleijk-vormigheid al spoedig ook onder hen de over-hand dreigde te erlangen.

Men bleef dan nog wel tot »het geslacht der vromen» behooren, maar was toch o, zoo garme ook in de wereldsche kringen voor vol aangezien. Te mogen hooren, dat men in de wereld-sche kringen weer voor vol meelde, was hun zóó zoet, dat ze zich verheer gevoelden boven de enghartige henepheid der bekrompen ge-loovigen. En dat sprak immers vanzelf.



Bij zulk een stand van zaken nu moest of de kring der vromen in afzondering heil zoeken, of hij verbleekte, verflauwde en was weg.

Ook ten onzent is dit gezien. Hoog stond ook onder ons het geloof in de dagen van 't martelaarschap. Het geloof was toen ook op onze erve een nationale kracht. Het volk als volk klemden zich aan zijn God vast, en daardoor verbleef aan ons de zegenpraal. Zelfs onder de andere toch zoo ruwe soldaten en matrozen viel dit te bespeuren. Denk aan het leger van Gustaaf Wasa, aan de legerbenden van Cromwell, aan een De Ruyter op 's landis vloot.

Maar nauwelijks was de overwinning ons deel geworden, of ook de glans die bijna een eeuw lang op ons volk geginst had, werd al doffer, en straks kwam zoo geesteloze staat van zaken, dat 't al om 't ophoopen van 't goud ging. Dit deed al spoedig de Kerk haar geestelijken aldus verzaaken. En toen werd afzondering en isolement ook hier de leuze. Naast de Kerk kwamen de 'gezelschappen', op, en hoe veel ziekelijks hier ook onder schuilen mocht, de onkreukbare liefde voor de waarheid Gods hield in deze vrome gezelschappen toch stand.

Ook nu naderen weer soortgelijke toestanden. Weer ligt een halve eeuw van bezield toewijding achter ons. Helden des geloofs zag men ook bij ons in stad en dorp optreden. Maar ook nu sterft dit geslacht gaandeweg uit. En vraagt men nu naar den pols van het geestelijk leven onder de zonen der vaderen, o, hoe veel trager en zwakker klopt dan de slag van 't hart niet? En hoe is 't meedoen met de lieden der wereld onder die jongeren niet nu reeds veler lust en liefde geworden? God zij lof, minder nog in het zinnelijke, maar te sterker in de verlichting. Het strecht zoo, indien men dan hooren mag, dat men ook in de kringen der verlichting op het gebied van kunst en wetenschap kans heeft op het eerebrevet van een gezien man.

Wat deed nu Jesaja hiertegen?

Wat hij voor oogen zag, was een natuurlijk en van zelf opkomend gevaar.

Keert de wereld zich tegen Gods volk met druk en vervolging, dan leeft de geloofsmoed van het heroïsme op, en rijpt er een geslacht van wat men een 'lijfwacht voor Jezus' zou kunnen noemen. Maar kantelt en kentert, dank zij dien geloofsmoed, de evenaar zoo, dat der geloovigen kring er boven opkomt, dan wordt schier immer het straks nieuw aankomend geslacht van die teederheid en van dien ernst des geloofs vervreemd, en zoekt weer eere bij wat groot en hoog is in de wereld.

Daaropover nu stelde Jesaja als eenig afdoend verweermiddel de afzondering, en het isolement.

Het staat ter eeuwige gedachtenis in Jesaja VIII: 16 zoo kernachtig en in zoo bezielde taal opgetekend: *'Bind de getuigenis toe en verzegel de wet onder mijne leerlingen!'*

Jesaja zag 't voor oogen. Het ging niet langer, om met den grooten hoop mee te wandelen op 't gewone levenspad. Op die wijze won men er niet één, en verloor men er telkens bij geheele groepen.

In onze Christelijke scholen is thans ditzelfde isolement toegepast. Eerst enkel in de lagere school. Men kon toen nog tot verder. Daarna is geheel hetzelfde isolement tot een hooge zedelijke kracht geworden op onze Gymnasia, bij ons Middelbaar Onderwijs, en zelfs op 't gebied van de Universiteit.

Geheel deze reike groep van stichtingen staat nu onder het Jesajaansche parool: *'Verzegel de wet onder mijne leerlingen!'*

Voor al dit verlokend terrein is daarom het *'stodindan van het getuigenis'* bron van levenskracht.

Wat men heeft, na Paulus als apostel, door wat hij te boek stelde, heel de wereld over, meer kracht geëfend dan Jesaja.

En Jesaja was de profeet van 't isolement!

Dr. A. K.

Amsterdam, 28 Januari 1916.

Op zich zelf beschouwd is er natuurlijk geen bezwaar tegen, dat de Overheid, wanneer ze uit 's Rijks kas voor minvermogenende studenten beursen beschikbaar stelt, dit ook doet voor studenten in de Theologie. Zelfs is er geen staatsrechtelijke grond aan te geven, waarom de Overheid alleen de studenten in de Theologie van dit gunstbetoon zou moeten buitensluiten. Het doel van deze Staatshulp toch is om te maken, dat ook minder vermogenende studenten kunnen studeren. Maar dan moet ook het 'gelijke monniken gelijke kappen' hier worden toegepast. Een theologisch student is niet een andersoortig student als een jurist, medicus of litterator; hij is evengoed als zij student in den vollen zin des woords. Volkomen terecht wordt daarom in Art. 85 van de Hooger-Onderwijswet, waar gehandeld wordt over het verleen van studiebeursen aan de Rijksuniversiteiten, voor de studenten in de Theologie geen uitzondering gemaakt. De bepaling is algemeen: *'er kunnen aan elke universiteit zes beursen van Rijkswege worden verleend, ieder van f.800, ter ondersteuning van minvermogenende studenten van buitengewonen aanleg'*. Het onvermogen zijn en het hebben van een goeden aanleg zijn de eenige voorwaarden voor het verkrijgen van zulk een studiebeurs gesteld.

Alleen ten opzichte van de bijzondere Universiteiten wordt van dezen regel afgeweken. Wel bepaalt artikel 198 der Hooger Onderwijswet schijnbaar zeer vrijgevig, dat aan ten hoogste tien onvermogenende studenten van buitengewonen aanleg bij elke bijzondere Universiteit een beurs van f.500 uit 's Rijks kas kan worden verleend, maar uit het daarop volgende artikel 200, waar gezegd wordt, dat al hetgeen in dit hoofdstuk der Wet over de bijzondere Universiteiten bepaald wordt, niet van toepassing is op de faculteit der Godgeleerdheid, heeft de Regering afgeleid, dat de studenten in de theologie aan de bijzondere Universiteiten voor het verkrijgen van zulk een studiebeurs niet in aanmerking mogen komen. Deze uitzondering, die voor de bedoelde studenten wel wat hard is, vindt blijkbaar daarin haar grond, dat de Regering op het onderwijs in de andere faculteiten en de daar afgelegde examens en promoties toezicht kan uitoefenen, en dus ook kan

nagaan of het geld dat ze uit 's Rijks kas voor deze studiebeursen verleent, wel goed besteed wordt, maar dat ze dit niet kan doen ten opzichte van het onderwijs, de examens en de promoties in de Theologische faculteit, omdat deze aan haar toezicht onttrokken zijn. Of de economie der Wet deze opvatting nu metterdaad eischt en of de hier gemaakte exceptie wel geheel billijk en rechtvaardig is tegenover de studenten in de theologie aan de bijzondere universiteiten, die daardoor een voorrecht derven, dat aan hun commilitones aan de Rijksuniversiteiten wel is geschonken, is een vraagstuk, dat we thans rusten laten. Van ingrijpend belang voor de voorziening in de behoefte aan predikanten is dit vraagstuk toch niet. Ook aan de Rijksuniversiteiten is het aantal theologen, dat uit zulk een Rijksbeurs studeert, naar verhouding gering. En in elk geval is de prijs, dien de theologische faculteit der bijzondere Universiteiten door de derving dezer rijksbeursen voor haar volkomen onafhankelijkheid en autonomie tegenover de Regering betaalt, zeker niet te duur.

Waar nu de a.s. predikanten onder Gereformeerde Kerken schier zonder een uitzondering niet aan de Rijksuniversiteiten, maar hetzij aan de Theologische School te Kampen hetzij aan de Theologische faculteit der Vrije Universiteit hun opleiding zoeken, volgt daaruit vanzelf, dat ze op geen rijksbeurs hebben te rekenen. Wat in Artikel XIX van de Dordtsche Kerkenorde stond, dat de gemeenten moesten arbeiden, dat er studenten in de Theologie ex bonis publicis zouden onderhouden worden, was daarom een dwaasheid geworden, want niet één onzer theologische studenten kreeg een toelage uit 's Rijks schatkist. De Synode te Utrecht in 1905 heeft bij haar revisie van de Kerkenorde dit artikel dan ook terecht aldus gewijzigd, dat nu gelezen wordt: *'de gemeenten zullen, voor zooveel noodig, arbeiden, dat er studenten in de Theologie zijn, die door haar onderhouden worden'*. Heel fraai is de redactie van dit artikel niet. Het woord *arbeiden* sloeg in de vroegere redactie op de moeite, die de Kerken te doen hadden bij de Overheid om deze gelden los te krijgen. Thans, nu de plicht op de Kerken zelf wordt gelegd, is dit woord *arbeiden* niet op zijn plaats. Maar al is de redactie minder fraai, het beginsel, dat hier wordt uitgesproken is volkomen juist. Al moge er op zich zelf geen bezwaar tegen bestaan, dat de Overheid ook voor de studenten in de Theologie studiebeursen beschikbaar stelt, wanneer ze dit eveneens voor andere studenten doet, en al was er in de dagen, toen onze Dordtsche Kerkenorde werd opgesteld, zelfs een bijzondere reden voor de Kerken om daarop aan te dringen, omdat de Overheid de hand had gelegd op tal van goederen, die gelijk men het noemde *'ad pios usus'* bestemd waren door de gevers en wier inkomsten men daarom leest voor de opleiding der aanstaande predikanten zag aangewend, de Kerk van Christus doet altoos het best om niet op den arm van den Staat te leunen, maar voor haar eigen behoeften te zorgen, en de verhouding tusschen de Gereformeerde Kerk en den Staat is na de scheiding van beide zoo grondig gewijzigd, dat er thans wel geen sprake meer van kan wezen, dat onze Kerken op grond van dit verouderde artikel nog bij de Overheid zouden gaan vragen om ex bonis publicis studenten in de Theologie te onderhouden.

Rouwig nu zijn we om deze verandering niet. Eer is het ons een oorzaak van dank, dat thans weer in de Kerkenorde het aloude en aanvankelijk door onze Gereformeerde vaders zoo kloek beleden beginsel tot uiting is gekomen, dat op de Kerken zelf de plicht rust om te zorgen, voor zooveel noodig, voor het onderhouden van studenten in de Theologie. Elke financiële band met de Overheid brengt altoos zijn gevaren mede. Dat is ook hier wel gebieden. Wanneer de Overheid voor het onderhoud dezer studenten te zorgen heeft, dan staat ook bij haar de *keur*, aan wie ze zulke beursen verleenen wil, en kan zij ook bepalen, aan welke Universiteiten zulk een student te studeren heeft. Het eerste nu leidt er zoo licht toe, dat de Overheid deze financiële hulp schenkt aan jonge mannen van uitzonderend intellectuelen aanleg, maar zonder te vragen, wat toch voor het ambt voor predikant in de eerste plaats noodig is, of er bij hen ook trouw aan de belijdenis en waarachtige godsvrucht gevonden wordt. En het tweede, dat de Overheid deze beursen dan verbindt aan haar officiële Rijksuniversiteiten, waardoor ze deze minvermogenende studenten verlost om een onderwijs te gaan volgen, dat niet zoo zelden lijnrecht in strijd is met wat de Kerk van Christus belijdt en geloofd. Daarom is het zooveel beter ook voor de Kerk zelf, wanneer zij voor het onderhoud van de studenten in de Theologie zorgt. De Kerk kan dan op deze a.s. dienaren des Woords van meet af toezicht houden; geestelijke keur uitoefenen, aan wie zij haar steun verleenen wil, en aldus zorgen, dat er een geslacht van waarlijk vrome predikanten voor den dienst der Kerk wordt gekweekt.

### Een inaugureele oratie.

De ook in ons land zoo welbekende Dr. S. Volbeda, die na zijn doctorstitel aan de Vrije Universiteit verworven te hebben, terstond na zijn terugkeer naar Amerika tot hoogleraar benoemd werd aan de Theologische school der Christelijke Gereformeerde Kerk te Grand Rapids, en dit ambt reeds in September 1914 aanvaardde, heeft wegens buitengewone omstandigheden, gelijk hij zelf in het woord vooraf mededeelt, eerst een jaar later zijn inaugureele oratie kunnen houden. Deze oratie, die over het *wezen der religie* handelt, is thans in

druk verschenen en verkrijgbaar gesteld zoowel bij den uitgever Eerdmans Sevensma te Grand Rapids als bij den uitgever I. H. Kok te Kampen.

Al mag een inaugureele oratie, die eerst een jaar nadat het ambt feitelijk aanvaard is, zelfs voor Amerika, het land der onbegrensde mogelijkheden, wel een unicum worden genoemd, toch behoort dit aan de waardeering van den inhoud dezer oratie niet te kort te doen. Ze geeft toch minder een program van den arbeid van dezen hoogleraar, dan wel een interessant studie over een der belangrijkste vraagstukken, die de wetenschap thans bezig houdt, n.l. waarin het wezen der religie te zoeken is. Na een ietwat breede inleiding, die ons voorkomt meer door de tijdsomstandigheden, dan door het onderwerp der rede zelf gefinspireerd te zijn, stelt Prof. Volbeda, als goed methodoloog, eerst de vraag aan de orde, *welke methode* bij het onderzoek naar het wezen der religie gevolgd moet worden. Misschien ware het juist geweest, wanneer hij vooraf zijn onderwerp nader begrensde had, door te zeggen, wat hij eerst later in zijn rede doet, waarom hij het woord *religie* in plaats van *godsdienst* verkiest, en hoe hij het woord *religie* hier opvat niet in den zin van religio objectiva (hij oefent op dezen term zelfs een niet geheel onjuiste critiek) maar in den zin van religio subjectiva, d.w.z. van de religie, zoals die in 's menschen zieleleven tot openbaring komt. Als de meest voor de hand liggende methode om deze religie naar haar wezen te leeren kennen en dan haar begrip vast te stellen, schijnt zich de thans meestal gevolgde methode aan te bevelen, om uit te gaan van het historisch en empirisch gegeven en nu langs den psychologisch-inductieven en historisch-empirischen weg tot de kennis van haar hartgeheimen door te dringen. Toch acht Prof. Volbeda deze methode onjuist en blijft hij handhaven, dat de Heilige Schrift als Gods openbaring de enige juiste kenbron is om ons het mysterie van de religie te ontsluiten. De Schrift onderwijst den geloovigen onderzoeker thetisch omtrent het wezen der religie, ze doet hem historisch de geschiedenis, die de religie doorloopen heeft, kennen en ze doet hem eindelijk thetisch zien, hoe de verlossing, die in Christus Jezus is, de religie uit haar diepen en smadelijken val opheft en er de krachten des onvergankelijken levens instort. Toch wil dit niet zeggen, dat de geloovige onderzoeker daarom niet dankbaar gebruik zou maken van de gegevens, die de geschiedenis en wijsbegeerte der religie hem aanbieden, maar deze gegevens kunnen nooit de eigenlijke en zuivere bron zijn, waaruit de ware kennis der religie hem toekomt, omdat noch de inductieve noch de comparative methode hem den norm kunnen geven, om de verschijnselen der religie te beoordeelen.

Na zoo de juiste methode te hebben vastgesteld, wijst Prof. Volbeda er dan op, dat het uitgangspunt voor de bepaling van wat we in Bijbelschen zin onder religie te verstaan hebben, ligt in den Locut de creatio ad imaginem Dei hominis, d.w.z. van de schepping van den mensch naar Gods beeld. Deze schepping naar het beeld Gods toch is de anthropologische basis, waarop het gebouw der religie oprijst, of beter nog, de psychologische wortel, waaruit ze opspruit en waaraan ze haar levenskracht ontleent. In de nadere verklaring van hetgeen volgens de Schrift onder het beeld Gods moet verstaan worden, komt Prof. Volbeda dan tot de eigenaardige conclusie, dat dit beeld bestaat in de *intimiteit der relatie tot God*. De psychologische in het wezen der ziel gefundeerde reactie van 's menschen diepste wezen op de dit wezen sustinerende en activerende actie Gods is nu, zegt hij, wat wij religie noemen' (blz. 38).

Vervolgens gaat hij de gegevens der religie na, waarbij hij in de eerste plaats wijst op de verhouding, waarin de religie staat tot ons *zijn*. Dat hier een subliminale werking der religie plaats vindt staat vast; het feit der wedergeboorte wijst dit uit; maar juist omdat deze werking onmiddellijk uit den wortel van ons *zijn* opereert en niet ons bewustzijn raakt, blijft ze voor ons een geheimenis. Wat de uiting der religie betreft in het bewuste leven, zoo moet deze noodzakelijk de schematische lijnen der Psychologie volgen. Een apart vermoeden in de ziel voor de religie hebben we niet. Het is hetzelfde kenvermogen, waarmee we de wereld kennen, waarmee we ook God kennen, en hetzelfde wilvermogen, waarmee we het goede begeren, dat ons ook God als het hoogste goed beminnen doet.

Natuurlijk zijn niet alle vraagstukken, die bij dit probleem aan de orde komen, uitsluitend behandeld. In een oratie, of ze moest tot een boekdeel uitdijen, kan dit ook niet. Maar zelfs al trekt Prof. Volbeda alleen de groote lijnen, al duidt hij de problemen soms meer aan dan dat hij ze oplost, toch zal elk kenner der Theologie waardeerend het vele goede dat hier geboden wordt. Van naderbij is hier geen sprake. Er is hier een man aan het woord, die zelfstandig over de quaesties heeft nagedacht, die zijn eigen weg weet te vinden en die kloek en beslist voor zijn eigen overtuiging, ook waar die van zijn leermeesters verschilt, durft uitkomen.

We wenschen daarom Prof. Volbeda met deze inaugureele oratie van harte geluk. Ze toont zeker, dat in hem meer een dogmaticus dan een kerkhistoricus schuilt, maar dan ook een dogmaticus met logische denkkraft en zekere originaliteit van denkbeelden, die verast en weldadig aandoet.

Wat onlangs aan de Vrije Universiteit verweten werd, dat haar leerlingen weinig presteerden, mag er wel eens op gewezen worden, dat uit de uitnemende rectorale

oratie van Prof. Ridderbos, een der beste uit den laatsten tijd, en uit deze inaugureele oratie van Prof. Volbeda, welke beide leerlingen onzer Hoogeschool zijn, genoegzaam het tegendeel blijkt.

### Dienstplicht der Predikanten.

Nu ook Engeland door den 'nood gedrongen' tot de invoering van dienstplicht is overgegaan en daarmee het in Duitschland zoo fel afgekeurde 'militarisme' zelf heeft binnen gehaald, sprak het wel van zelf, dat bij de behandeling van het desbetreffende wetsontwerp ook de vraag aan de orde zou komen, of predikanten en geestelijken van dezen dienstplicht zouden vrijgesteld worden of niet. In haar oorspronkelijk wetsontwerp stelde de Regering voor: de predikanten en geestelijken vrij te laten, en ten slotte is het wetsontwerp akkoord met groote meerderheid door het Lagerhuis aangenomen; maar dat is niet zonder strijd gegaan. Een zekere kolonel Yate had bij amendement voorgesteld, de predikanten en geestelijken niet vrij te laten, op grond, dat onlangs een duizendtal jonge geestelijken zelf verzocht hadden niet te worden vrijgesteld; voorts omdat in Frankrijk, het land waarmee Engeland nu zoo nauw verbonden is, alle geestelijken dienst moesten doen; en eindelijk omdat naar zijn overtuiging geestelijken, die in den oorlog zijn geweest, als betere geestelijken zullen terugkeeren. Wat het debat over dit amendement betreft, deelt de *Nieuwe Rotterdammer* daarvan het volgende mede:

Minister Law vond beter om in Engeland de geestelijkheid niet te dwingen. Wie wou, kon vrijwillig dienen.

Snowden vond dat de geestelijken laatst van allen vrijgesteld moesten worden. Geen klasse der samenleving blijkt feller tot vechten gezind te zijn. Al 18 maanden lang is haast elke kans tot een verstandelinge. De bisschop van Norwich zei onlangs: 'Wij en onze bondgenooten gelooven dat wij vechten voor de zaak van Christus'. Hoe zou de geestelijkheid die zaak dan beter kunnen dienen dan door mee te vechten? Het hoofd van een Baptisten-college heeft gezegd, dat 'meedoogenloze oorlog na onze plicht' is. Laat ze dan vrij om dien plicht te vervullen. Wie niet wil vechten, kan wegens gewetensbezwaar vrijgesteld worden.

Een unionist vond best, dat een aantal geestelijken konden gaan, maar hoeveel kunnen er gemist worden? (De heele troep! riepen er verscheiden).

D'lon (de Iersche nationalist) zei, dat in alle democratische landen met dienstplicht de geestelijkheid nooit is vrijgesteld. Hij zou het in hooge mate onbehoorlijk vinden, dat de geestelijken die voor dienstplicht hebben geijverd, worden vrijgesteld.

Een man van de Vrije Kerk wilde evenmin de geestelijken vrij hebben. Hij had gehoord, dat de mannen aan het front nijdig worden, als een weerbaar man, die mee moest vechten, ze gaat bepreken.

De liberaal Outhwaite sprak in gelijken zin. De geestelijken prediken nu niet: 'Gij zult niet doden', maar 'Gij zult doden! De eervoorde aardsken Wilberforce heeft als kapelaan aan het Lagerhuis, bij de opening van de zitting, in een preek gezegd: 'Het doden van Duitschers is een goddelijke dienst in den vollen zin van het woord'. Wie het niet Wilberforce eens zijn, mogen niet worden vrijgesteld.

In dit debat treft tweemaal.

Voorreest, met hoe weinig-eerbied in het Lagerhuis over den stand der predikanten en geestelijken gesproken werd. Vooral een uitlating als 'dat heel de troep best in Engeland gemist kon worden en daarom gerust naar het oorlogstoonel gezonden kon worden', nog wel van verscheidene zijden belusterd, toont, hoe men over de geestelijken oordeelt. In het Fransche parlement zou men een dergelijke hoonende opmerking verwacht hebben, niet in het Engelsche parlement.

En in de tweede plaats blijkt, hoe de predikanten en geestelijken zelf daartoe hebben meegewerkt door als verlagten voor het leger op te treden. Wat men in deze dagen van de Engelsche predikanten verneemt, maakt zeker niet den indruk, dat ze als dienaren van Christus in de eerste plaats voor den vrede ijveren. Eer zijn ze in hun oorlogshartstocht nog feller dan het gewone volk. Het is ontzettend, dat o.a. de kapelaan van het Lagerhuis, de aardsken Wilberforce, bij de opening van de zitting in een preek heeft durven zeggen: *'Het doden van Duitschers is een goddelijke dienst in den vollen zin des woords'*. Feller kan de haat wel niet oplossen, en het schriklijkste is, dat deze rassenhaat zich nog met den mantel van vroomheid toot. Engeland's hypocrisie verloochent zich ook hier niet. Het ontbreekt er nog maar aan, dat de oude vloekspalmen van Israël tegen Babel, thans tegen Duitschland gericht, door de Engelsche geestelijkheid worden gerongen.

Het is geen wonder, dat wanneer de predikanten zoo hartstochtelijk als oorlogsagenten optreden, de eerbied voor de heiligheid van hun ambt daalt en men meent, dat ze, nog beter dan dezen 'goddelijken dienst' van het doden van Duitschers aan anderen te prediken, zelf dien dienst vervullen kunnen door met het geweer op den schouder naar het oorlogsterrain te gaan. Misschien ware het ook niet kwaad, wanneer ze daartoe werkelijk genooddaakt werden. Als ze van nabij al de gruwelen en ellende van den oorlog leeren kennen, zouden ze mogelijk, zoals kolonel Yate het hoopte, als 'betere geestelijken' terugkomen.

### Vergeten?

Nu men van Gereformeerde zijde bij het honderdjarig bestaan van het Nederlandsch Hervormd Kerkgenootschap zijn afkeurend oordeel over de machtsdaad

van Koning Willem I, die dit Kerkgenootschap in het leven riep, niet onder stoelen en banken heeft gestoken, komt Dr. J. C. A. van Bommel, van Beverwijk, in de *Zondagsbode*, Christelijk weekblad voor Noord-Holland, ons verwijten, dat we bij dit scherpe oordeel vier dingen vergeten hebben. Wat die vier dingen zijn, moge het volgende citaat, aan de *Nieuwe Rotterdammer* ontleend, zeggen:

'Menigmaal wordt de kerkrichting van 1816 nuchterend een Staatscreatuur van Koning Willem I genoemd. Maar de schijnpenden (te vinden vooral aan de zijden der gescheiden Gereformeerden) hebben vier dingen vergeten. Men vergat den treurigen toestand, waarin mede tengevolge der staatkundige gebeurtenissen van die tijden de Gereformeerde Kerk in 1816 verkeerde. Men vergat de machteloosheid der kerk in 1816, om daarin zelf verandering te brengen. Men vergat, dat Koning Willem I handelde krachtens het wel-noodig door de kerk geheel erkende, maar toch altijd gedulde recht der overheid in kerkelijke zaken. Men vergat, dat de kerk zich heel rustigjes en heel gedwee heeft onderworpen, 's konings daad zonder protest aanvaardend. Enkele predikanten uit de classis van Leiden en Woerden en de Amsterdamsche classis spraken hare bezwaren uit in een adres aan den koning. Verreweg de grootste meerderheid was ten zeerste ingenomen met het gewraakt Synodaal dwangbevel.'

Dr. van Bommel, die, naar de *Nieuwe Rotterdammer* meedeelt, een voorstander is van handhaving der leer in de Hervormde Kerk en dus zelf tot de 'Gereformeerden' moet behooren, moge gerust zijn. Het viertal argumenten, waarmee hij de machtsdaad van Koning Willem I tracht goed te pleiten, was ons heusch niet onbekend, want elk advocaat voor het rechtmatig bestaan der Hervormde Kerk had ze reeds te berde gebracht; maar wat Dr. van Bommel zelf blijkbaar vergeten heeft, of misschien niet wist, dat deze bekende argumenten reeds zoo vaak en zoo aldoende weerlegd zijn geworden, dat ze nu wel eens eindelijk in de rommelkamer mochten overgeborgen worden.

Wat de toestand der Gereformeerde Kerk in 1816 treurig was tengevolge van de voorafgaande staatkundige gebeurtenissen, vooral omdat de pastoralia schier niets opbrachten en de tractementen der predikanten waren ingehouden, is volkomen waar; maar dat raakte niet den inwendigen toestand der Kerk, niet haar organisatie, maar alleen haar financiële positie. Het feit, dat de Grondwet van 1814 in Art. 136 weer de uitbetaling der predikants-tractementen aan de Kerken verzekerde, was volkomen voldoende geweest, om aan dien treurigen toestand een einde te maken. De Koning had daartoe niet behoeven in te grijpen in de inwendige organisatie der kerk en haar een geheel nieuwe organisatie, die met haar wezen in strijd was, behoeven op te leggen.

Wat de Kerk in 1816 machteloos zou geweest zijn om orde in dien treurigen toestand verandering te brengen, is een sprookje, dat men elkaar naschrijft, maar waarvoor nooit een bewijs geleverd is. De Kerk behoeft in 1816 in den financieelen toestand geen orde te brengen, want dit was reeds geschied bij de Grondwet van 1814. En wat haar inwendige organisatie betrof, zoo had men nog overal *Kerkenraden*, die de wettige bestuurscolleges der plaatselijke kerken waren en was ook op de meeste plaatsen het classicaal verband nog behouden gebleven. Alleen de provinciale Synoden waren in 't ongereede geraakt. In de Kerk zelf echter had men zeer goed deze organisatie weder in orde kunnen brengen; de toen nog altoos geldende Dordtsche Kerkenorde bood daarvoor vanzelf het schema aan. In de Kerk zelf heeft men dan ook geen oogenblik gemeend, dat deze reorganisatie onmogelijk was. De deputaten der Zuid-Hollandsche Kerken droegen op bijeenroeping der provinciale Synoden aan, maar de Koning weigerde dit, zoogenaamd om de kosten, maar in werkelijkheid, omdat hij van een reorganisatie, die van de Kerk zelf uitging, niets wilde weten. De Kerk was niet machteloos, maar werd machteloos gemaakt, omdat de Koning zelf de Kerk reorganiseeren wilde.

Dat de Koning daarbij handelde krachtens het wel niet door de Kerk geheel erkende, maar toch altijd gedulde recht der Overheid in kerkelijke zaken, is een voorstelling, die geheel uit het oog verliest de gansch veranderde positie van de Overheid na de scheiding van Staat en Kerk. Gesteld zelfs, des neen, dat de Overheid in de dagen der Republiek, toen de Gereformeerde Kerk in zekeren zin Staatskerk was, een dergelijk jus in sacra had uitgeoefend en de Kerk dit lijdelijk had geduld, dan nog zou dit aan den Koning nooit de bevoegdheid hebben gegeven om na 1814 zich een dergelijk recht aan te matigen. De bevoegdheid van den Koning was door de nieuwe Grondwet vastgesteld en deze wist van een jus in sacra niets af.

En wat het laatste argument betreft, dat slechts enkele predikanten hunne bezwaren uitspraken, maar dat verreweg het grootste meerendeel ten zeerste was ingenomen met het gewraakte 'Synodaal dwangbevel', zoo ontbreekt voor deze bewering elk bewijs. Men kan alleen zeggen, dat de grootste meerderheid, zonder *uitdrukkelijk protest* zich bij de beslissing van den Koning heeft neergelegd. Wanneer men echter weet — of weet Dr. van Bommel dit soms niet? — dat de Koning elk verzet tegen de opgelegde organisatie onmogelijk maakte door de classis-vergaderingen, die geprotesteerd hadden, ontbonden te verklaren en alleen aan de individuele leden de vrijheid te gunnen bij de Synode hun klachten in te dienen, dus nadat de nieuwe organisatie reeds ingevoerd was, dan is de lijdelijke houding van de predikanten niet overtuigend. Men wist, wat er op stond, wanneer men tegen den wil van den Koning zich verzetste. Daarom boog men het hoofd